

**Yazar Bilgileri
Author(s)**

Yüksek Lisans
İrem Nisa ERBAKAN
Selçuk Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sosyoloji Anabilim Dalı,
irem.nisaerbakan@gmail.com,
ORCID: 0009-0002-0307-8973

Künye Bilgisi

Akçakaya, N. (2023). *Dijitalleşen Türkiye'de Komplo Zihniyeti*. Konya: Çizgi Yayınevi, 297 sf., ISBN: 978-625-396-220-3

Imprint Information

Akçakaya, N. (2023). *Dijitalleşen Türkiye'de Komplo Zihniyeti*. Konya: Çizgi Publishing, 297 pp., ISBN: 978-625-396-220-3

**Makale Tarihleri
History of Article**

Geliş Tarihi /Received
17.10.2025

Kabul Tarihi/Accepted
09.12.2025

Anahtar Kelimeler / Keywords

Komplo Zihniyeti / Conspiracy Mentality
Dijitalleşme / Digitalization
Sosyoloji / Sociology
Siyaset / Politics
Toplum / Society
Güven / Trust

139

Teşekkür, Çıkar Çatışması ve Katkı Oranı Beyanı

Statement of Acknowledgment, Conflict of Interest and Contribution Rate

- Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Atıf / Citation

Erbakan, İ.N. (2024). Dijitalleşen Türkiye'de Komplo Zihniyeti. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 3(1), pp. 139-141.

DOI

DOI bulunmamaktadır.

Dijitalleşen Türkiye’de Komplo Zihniyeti

Komplo teorileri modern dünyada, gündelik yaşamda sıradan insanların yaşantısına etki eden siyasal, ekonomik, psikolojik ve toplumsal düzeni etkileyen ve marjinal görünebilen bir zihniyet yapısını temsil etmektedir. Huzur bozucu bir olayın birileri tarafından şeytani amaçlar doğrultusunda planlandığına inanılan ve bilimsel olmayan komplo teorileri; bir düşünme tarzı veya hayatı anlamlandırmanın bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nuh Akçakaya’nın “Dijitalleşen Türkiye’de Komplo Zihniyeti” isimli bu çalışması, bu bağlamda komplo teorilerinin yalnızca bireysel bir inanış ögesinden ibaret olmadığını, bunların toplumsal, tarihsel ve dijital zeminler üzerinde nasıl şekillendiğini ortaya koyan bir çalışma olmaktadır. Komplo teorileri yalnızca “absürt fikirler” ya da “boş paranoya” olarak görmezden gelinip geçiştirilemeyecek kadar önemini koruyan ve toplumsal zihniyeti etkileyen bir yapı olduğunu söylemektedir. Disiplinler arası bir yaklaşım ile felsefe, tarih, sosyoloji, siyaset bilimi ve medya incelemelerini buluşturan bu çalışma, hem teorik bir arka plan ile hem de nitel-nicel saha verileri ile desteklenmektedir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesi, eserin “Komplo Teorilerinin Teorisi” başlıklı ilk bölümünde sunulmaktadır. Bu bölümde komplo teorilerinin ne olduğunu, nasıl ortaya çıktığını, komplo teorilerinin kısa bir tarihini ve gerçekleşmiş olan komplo teorilerini içermektedir. Sonrasında konu ile bağlantılı akademik literatürdeki mevcut eleştirileri ve yaklaşımları anlatan yazar, özellikle felsefi, psikolojik, tarihsel, siyasi, dini ve sosyolojik açıdan konuyu bütünsel olarak ele almaktadır. Ardından Türkiye üzerine sosyolojik bir yaklaşım yaparak dijitalleşen çağ ile bütünleşerek komplo zihniyetinin Türkiye’de hangi sosyolojik koşullarda şekillendiğini, toplumsal olaylar bağlamında anlatmaktadır. Türkiye’nin dağılma endişesini sürekli canlı tutan düşünce biçimi olan Sevr sendromu, modernliğe ve Batı’ya kuşku ile yaklaşp geçmişe duyulan özlemi simgeleyen Yeni Osmanlılık, post-truth çağında algoritmalar sayesinde hızla yayılan teorileri barındıran hakikat sonrası dönem gibi kavramlar ile Türkiye toplumunun bazı kırılmalar sonucu geliştirdiği “travmatik hafıza”, bu bölümde öne çıkmaktadır.

Araştırmanın yöntemsel kurgusu ise “Araştırmanın Metodolojisi ve Hikayesi” başlıklı ikinci bölümde ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Çalışmanın metodolojik yapısı detaylı bir biçimde ele alınarak hem nicel hem de nitel süreç ayrı ayrı anlatılmaktadır. Araştırmanın çıkış noktası olarak, Akçakaya’nın C19 pandemisi sırasında komplo söylemlerinin yoğunlaştığını gözlemlemesi, bu gözlemlerinde kitapta ele alınan teorik arka plan ile birleştirilerek araştırma sorularının belirlenmesine zemin hazırlaması olmuştur. Nitel boyutta yazar, dört farklı komplo teorisyeninin metinleri üzerinde durarak “eleştirel söylem analizi (ESA)” tekniğini devreye sokuyor. Komplo metinlerinin dilsel örüntülerini, duygusal manipölasyon stratejilerini, ikna kabiliyetlerini vb. ortaya koymak açısından oldukça yerinde olan bu yöntem, komplo söylemlerinin salt olarak içerik değil, biçim açısından da analiz edilebilirliğini ortaya koymuştur. Nicel araştırma bağlamında ise, Akçakaya 19 maddeden oluşan ana ölçek KOZ (komplo zihniyeti) adı verilen özel bir ölçek geliştirmiş, bu bağlamda soru formunun hazırlanması süreci detaylıca aktarılmış; ön testler, geçerlilik- güvenilirlik analizleri yapılmış ve nihai formu ile uygulanarak bu metodolojinin temsiliyet açısından güçlü bir zemini hazırlanmıştır. Örneklem grubunda pek çok değişken ölçülmüş, etik kurul onayı ile bilimsel yeterliliği de belgelenmiştir.

Kitabın en özgün bölümlerinden biri olan ve tartışma derinliğini öne çıkaran üçüncü bölüm “İkna Edici Söylemin Eleştirel Bir Analizi” kısmında yazar komplo teorilerinin neden bu kadar inandırıcı olduğunu, komplo söylemlerinin salt olarak içeriksel değil, biçimsel ve yapısal olarak nasıl inşa edildiğini ve hangi tekniklerle meşrulaştırıldığını analiz etmektedir. Yazar, bu bağlamda eleştirel söylem analizi (ESA) tekniğini kullanarak 4 farklı komplo teorisyeninin kitaplarını incelemiş, söylemlerin ikna gücünün retorik içeriğini çözümlemiştir. Komplo söylemlerinin yapı, içerik ve bağlamı açısından yapısal olarak tekrarlı ve duygu yüklü olmaları bu noktada ortaya çıkmaktadır. Komplo yazarları ilk etapta suçlama sanatı üslubunu kullanmaktadır. Genellikle iddialı ve alternatif bilgi sunuyorlarmış gibi yazılarını kurgulayan yazarlar, özel bilgiye ulaşılma hissi yaratmaktadırlar. Dil oyunları ile söz dizimini dikkatli bir biçimde kullanan yazarlar, akademikmiş gibi duran ama bilimsel geçerliliği olmayan terimler üretmektedirler. Bu bağlamda okuyucunun eleştirel düşünme süreci zorlaştırılmaya çalışılır. Komplo söylemlerini kadereci bir yapıda seküler formlarda kullanan yazarlar, seküler kader inancı üreterek kültürel olarak ne kadar güçlü bir yapı olduğunu gösterip, okuyucuyu zihniyete bağlamaktadırlar. Komplo söylemlerinin ayrıca iki temel duygusu olduğundan bahseden Akçakaya, korku ve öfke duyguları ile komplo söylemlerinin duygusal manipölasyon yaptığını ele alır. Komplo söyleminin inşa ettiği en temel sorun ise, kimseye güvenmeme hali ile radikal bir güvensizlik kültürü oluşturmaları durumudur. Bu bağlamda ise bitmeyen bir olağanüstülük durumu ve sürekli kriz hali yaratılması, bireyin olaylara olağan bir göz ile bakmasını neredeyse imkansız hale getiren bir durumu ortaya çıkartmaktadır. Bu mantık biçimi, rasyonel ve bilimsel akıl yürütmeye tam zıt bir işleyişle işleyerek yanlışlanamaz, dairesel sezgisel durumu ortaya çıkartır. Kendi iç tutarlılığı ile ikna edici hale gelmiş olan komplo söylemi dışsal doğrulamaya da gerek duymaz, tesadüfi olaylara yer vermeyen komplo söylemi, neden-sonuç ilişkisini tersine çevirerek sonuçtan nedene gider ve bilinmeyeni bilme iddiası taşır. Bütün bu süreç analizi komplo teorilerinin neden bu kadar ikna edici olduğunu anlamak açısından oldukça kıymetli bakış açıları sunmaktadır.

Son bölümde ise saha araştırmasının bulguları ele alınır; “Araştırma Bulguları: Dijitalleşen Türkiye’de Komplo Zihniyeti” bölümünde Türkiye’de yürütülen saha araştırmasının betimsel istatistiklerini, komplo zihniyetinin dağılımını ve bu bağlamda belirleyici faktörleri analiz etmektedir. İdeolojik eğilimler ile komplo zihniyeti arasındaki ilişkileri,

psikolojik faktörleri ve medya kullanım alışkanlıklarının komplo zihniyeti üzerindeki etkilerini inceleyen yazar, bu zihniyetin sadece bireysel bir inanış olmadığını aynı zamanda toplumsal koşullarla da şekillenen bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın grubu; araştırmanın temsiliyeti açısından Türkiye toplumuna genellenebilir bir nitelikte ilerlemektedir. İdeolojik konumlarına göre yapılan analizde muhafazakar ve milliyetçi eğilime sahip bireylerin komplo teorilerine daha fazla inanç gösterdiği, sol eğilimi olan bireylerin ise daha düşük bir düzeyde kaldığı, “hiçbir ideolojik inanca sahip değilim” diyen bireylerin dahi komplo teorilerine yüksek düzeyde inanabildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda komplo zihniyeti salt ideolojik değil daha geniş tabanlı toplumsal güvensizlik hissini nitelediği görülmektedir. Medya kullanım pratiklerinde ise bilgi tüketimi sosyal medya ağırlıklı olan bireylerde komplo zihniyeti daha yüksek bir biçimde ortaya çıkmaktadır; bu bağlamda komplo zihniyetiyle medya arasında doğrudan bir etkileşim vardır. Yazar, bulgular bağlamında bireylerin zihnindeki potansiyel komplocuları beş ana kategoriye ayırarak (Ezoterik komplocu – sağcı komplocu – kurumsal komplocu – solcu komplocu – yabancı komplocu) insanların potansiyel attettiği kişi ya da grupların tipolojik olarak analiz edilmesini sağlamaktadır. Sağcı katılımcılar sol eğilimli grupları, solcu katılımcılar ise küresel kurumsal yapıları komplocu olarak tanımlarken, yaşa bağlı demografik değişkenlere ise yaşlı bireyler yabancı aktörlerin komplo kurduğuna daha çok inanmaktadırlar. Erkekler, ezoterik ve kurumsal komplocuya kadınlara göre daha çok inanırken, eğitim seviyesi arttıkça Ezoterik komplocuya olan inanç azalır, Sağcı komplocuya olan inanç artmaktadır, bölgesel olarak Ege bölgesi ezoterik ve solcu komplocuya en az inanan bölgedir, Yabancı komplocuya inanan en yüksek bölge Batı Marmara olmakla birlikte Sağcı komplocuya en yüksek inanan bölge ise Orta ve Doğu Anadolu bölgeleridir. Son olarak değişkenler içerisinde kuşak farkı bağlamında ise İçerideki komplocuya en çok inanan kuşak Z kuşağı olmakla birlikte, Baby Boomer ve Sessiz Kuşak’ta ise yabancılara yönelik komplocu imajı daha güçlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca yazar bulguların analizinin devamında komplo zihniyetinin Türkiye bağlamında özgün temalarını da inceleyerek derin devlet komplosu, deney komplosu, yabancı sermaye komplosu, cinsellik komplosu, ezoterik komplo gibi başlıklar ile Türkiye’nin en yaygın komplo biçimlerini anlatmaktadır. Akçakaya, muğlaklık ve esneklik yönü ile komplo zihniyetinin en dikkat çeken özelliklerine odaklanarak zihniyetin hem doğrulanamaz hem de yanlışlanamaz özellikleri ile komplo zihniyetinin bilgi değil şüphe ürettiğini vurgulayarak genel bir görünüm sunar. Yazar bölümü sonlandırırken tarihsel travmalar ve siyasal krizler, güvensizlik kültürü, kimlik kutuplaşması, medya ve bilgi kirliliği, eğitim ve eleştirel düşünme eksikliği ile Türkiye içerisinde gerçekleşen komplo zihniyetinin sebeplerine bir çerçeve getirmektedir.

Akçakaya, kitabın sonuç kısmında kitabın temel varsayımlarını netleştirerek başlamaktadır; komplo teorileri yalnızca bireysel bir yanılsamadan ibaret değil, aynı zamanda toplumsal kurumları ve kültürel yapıyı da etkileyen bir zihniyettir, bu bağlamda komplo zihniyeti sadece düşünce biçimi değil aynı zamanda bir dünya görüşünü simgelemektedir. Türkiye’deki tarihsel devinimler, belirsizlikler, medyanın dönüşümü, ideolojik olarak var olan kutuplaşmalar ve bireylerin hissettiği güvensizlik-korku hissi gibi birçok unsurun komplo zihniyetini ne derecede etkilediğini ve beslediğini ortaya koymaktadır.

141

Çalışma, disiplinler arası bir yaklaşımla yazılmış olup, birçok farklı görüşün teorilerini birleştiren bir yapıda ilerlemektedir. Komplo zihniyetinin yalnızca bireysel bir bakış açısıyla salt o bireyi etkileyen bir unsorda değil toplumsal zeminde yer ediniş grupları etkileyerek büyüyebildiğini gösteren bu çalışma, retorik analizdeki derinliği ile komplo dilindeki duygusal ve mantıksal yönlerin profesyonelce ayrılabilmesine imkan sağlamıştır. Ayrıca yazar tarafından nitel ve nicel verilerin bir arada, bütünsel bir biçimde sunulması ve hem ESA hem de KOZ ölçeği uygulaması anlatılmak istenen unsurların sistematik bir şekilde sunulmasını sağlamıştır. Özellikle çalışma içerisinde yazarın; potansiyel komplocu özne analiziyle potansiyel komplocuları tipolojilere göre ayırarak ideolojik eğilimler, demografik değişkenler ve medya kullanımına göre bu inanışları sınıflandırması çalışmanın anlaşılabilir ve sistematikliği açısından oldukça önemli bir analizdir. Bu bağlamda komplo zihniyetinin sadece marjinal gruplarca azınlık bir şekilde tutulan inanç biçimi olmaktan ziyade git gide sıradanlaşan ve gündelik yaşamın bir parçası haline gelen inanış biçimi olduğunu ortaya koyan bu çalışma aynı zamanda post-truth ve medya sosyolojisi, siyaset sosyolojisi gibi alanlara da katkı sunarak ilerlemektedir. Bu bağlamda bireylerin komplo teorilerine inanmalarındaki motivasyonu, komplo teorisyenlerinin teoriyi uygulama aşamasındaki süreçlerini, bireylerin etki alanlarının hangi kanallar aracılığıyla olduğunu ve inanış biçimlerinin bu zihniyete olan etkisinin net bir biçimde görülebilmesini sağlayan bu çalışma, oldukça akıcı ve anlaşılır dili sayesinde aktarmak istediklerini net bir biçimde aktarabilmektedir.

Nuh Akçakaya’nın “Dijitalleşen Türkiye’de Komplo Zihniyeti” isimli eseri, bireylerin komplo teorilerine neden inanmak istediklerini, bu zihniyete nasıl inandıklarını, disiplinler arası yaklaşımlarla, kronolojik çözümlemelerle, bilimsel bulgu ve verilerle açıklayarak, komplo teorilerinin sadece bireysel düzlemde veya irrasyonel inançlarda değil, toplumsal düzlemde de kendini gösteren sosyolojik olarak anlaşılması gereken yapılar olduğunu belirten kıymetli bir çalışmadır. Bu eser, Türkiye tarihine özgü tarihsel, ekonomik, siyasal ve dijital devinimlerin göz önünde bulundurularak beraberinde gelen komplo zihniyetine bütüncül kronolojik bir bakış açısı getirmektedir. Ayrıca bu eser sosyal bilimler literatürüne yalnızca komplo teorileri ve zihniyeti bağlamında değil birçok farklı bilim disiplinine de katkı sunacak kadar fayda ve çeşitli içerik sağlamaktadır. Çalışma; komplo teorilerinin toplumsal hayattaki yerini ve önemini, bireylerin içsel motivasyonlarını anlamak isteyen herkes için sağlam bir kaynak niteliğindedir.

Kaynakça

Akçakaya, N. (2023). *Dijitalleşen Türkiye’de Komplo Zihniyeti*. Konya: Çizgi Yayınevi, 297 sf., ISBN: 978-625-396-220-3